

LIVSVÄG

**en illustrerad vandring
i Falladas fotspår**

C-J Charpentier

**Hans Fallada – dråpare,
misslyckad självmördare,
potatis- och utsädesexpert,
bedragare, fängelsekund,
morfinist, alkoholist, psykfall
och bländande stilist – var
redan under sin livstid
Tysklands mest läste
författare. Och än idag
ständigt aktuell med nytryck
och bearbetningar.
C–J Charpentier har besökt
Falladaland.**

© C-J Charpentier, 2015
Foto: C-J Charpentier
(reviderad utgåva)

Födelsehuset på Steinstrasse 58 i Greifswald, eftersatt under DDR-tiden och renoverat för 1,1 miljon euro häromåret; rymmer idag lägenheter och den pommerska litteraturföreningen.

På morgonen den tjugoförsta juli 1893, i en sexrums-våning på nedre botten i ett stenhus – *Gründerzeit*stil uppfört 1888/89 – på Steinstrasse i centrala Greifswald föder Elisabeth Ditzen, prästdotter född Lorenz och gift med domaren Wilhelm, familjens tredje barn: Rudolf. Med en matchvikt på 3 400 gram.

Wilhelm – från juristfamilj i Niedersachsen – befinner sig i karriären, och förflyttas 1899 till Berlin och en högre tjänst vid Kammarrätten; med en årslön på 5 400 mark. Familjen – nu med två flickor och två pojkar – bosätter sig ståndsmässigt i en sjurums-våning på Luitpoldstrasse 11 i den borgerliga stadsdelen Schöneberg, och 1901 börjar Rudolf i det prestigefyllda läroverket Prinz-Heinrich-Gymnasium befolkat av överklassbarn. Rudolf är ”trilig” och problematisk, mobbas och byter 1906 till Bismarck-Gymnasium. Varefter fadern 1908/09 avancerar till Riksrätten (motsvarande Högsta Domstolen) i Leipzig, och flyttar in i en åttarumsvåning med adress Schenkendorfstrasse 61. Wilhelms årslön har nu stigit till 13 000 mark – som tillsammans med ett arv på 108 000 guldmark gör familjen mycket välbeställd.

Dagen före inträdesprovet till Königin-Carola-Gymnasium i Leipzig sparkas den cyklande olycksfågeln Rudolf svårt av en häst med slaktarvagn och får tillbringa två månader på sjukhus, för att efter konvalescensen – sommaren 1910 – åka på en *Wander-vogel*resa till Holland där han ådrar sig tyfus.

Hela Rudolfs tillvaro är kaotisk. Han stjälar pengar av fadern och försöker rymma till Hamburg för att bli sjöman men avslöjas i sista stund, och umgås dessutom med självmordsplaner; fylld av tvångstankar.

I februari 1911 förälskar han sig i skolflickan och juristdottern Käthe Matzdorf. Han skriver oanständiga anonyma brev till hennes föräldrar, skickas till släktingar nära Hannover, följt av åtta veckor på Dr Starckes sanatorium "Schloss Harth" i Bad Berka (Thüringen). Nu har han också börjat dricka sprit och röka, det senare i övermått. Fast någon kunskap om blommor&bin har han inte, enligt husläkaren Ernst Eggebrechts utlåtande som fadern med sina konservativa och preussiska värderingar finner förolämpande.

Sommaren 1911 skickas Rudolf – efter ännu ett släktbesök och med usla skolresultat – till det furstliga gymnasiet Fridericianum i Rudolstadt tre mil söder om Weimar, först inackorderad hos en kyrklig funktionär och därefter hos en pensionerad överste.

Rudolf umgås flitigt med kamraten Hanns Dietrich von Necker, och de båda ynglingarna beslutar sig för att begå gemensamt självmord – duellerandes vid den stora klippan Uhufelsen med överstens gevär och en revolver i gryningen den sjuttonde oktober.

Rudolf dödar sin kamrat men klarar sig med svåra och självförvållade skottskador. Efter akut sjukhusvård tillbringar han en kort tid i häkte följt av psykiatri i Jena. Han undgår att dömas för mord eftersom han

Slottet Tannenfeld uppfördes omkring år 1800 för hertiginnan Dorothea von Kurland, som höll politiska och litterära salonger för dåtidens storheter, varefter doktor Arthur Tecklenburg köpte anläggningen 1899 och etablerade sin psykiatriska klinik.

hålls för otillräknelig, och förpassas istället under ett och ett halvt år till doktor Tecklenburgs nervhem i Tannenfeld nära Gera, där han också börjar läsa romaner och skriva med aktivt stöd av sin faster Ada. Varefter han genomgår en tvåårig lantbruksutbildning vid Burg Posterstein – likaså i Thüringen – följt av en handfull anställningar i östra Tyskland och dagens Polen; bland annat som potatisexpert vid Landwirtschaftskammer i Stettin och tjänsteman på godsen Heydebreck och Baumgarten (idag Potuliniec vid Płoty och Gudowo). Samtidigt rasar första världskriget kriget, Rudolf anmäler sig till tjänstgöring vid trängen i Leipzig (troligen för att glädja fadern som varit *ulan*) men frikallas efter elva dagar, och över hela landet blåser politiska vindar för och emot krig och militarism.

I november 1916 leder författardrömmarna Rudolf till Berlin. Han får anställning vid ett potatisföretag på Bernburger Strasse 15/16 nära Anhalter Bahnhof och med en årslön på 3 600 mark. Efter ett tillfälligt hyresrum bosätter han sig Akazienstrasse 19, följt av Mainzer Strasse 11 – och en kortvarig förlovning. Nu börjar han också umgås i litterära kretsar, och lär känna bokförläggaren Ernst Rowohlt (1887-1960) och författaren Egmont Seyerlen med vars danska hustru Anne Marie han inleder ett förhållande. Och ungefär samtidigt kommer morfinet in i hans liv. Det finns för övrigt gott om droger – för medicinskt bruk – i

1100-talsborgen Posterstein där Rudolf studerade lantbruk.

Tyskland så här mot slutet av första världskriget, och det är lätt för Rudolf att göra sina inköp bland de skadade på sjukhusen. Som när han till exempel passerar ett lasarett på väg till och från arbetet. Eller förser sig tillsammans med den ständigt trixande morfinbrodern Wolfgang Parsenow – som senare blev förebilden för Wolf Pagel i *Wolf unter Wölfen*.

1918 kostade en legal morfinampull 0,01 gram – Pantopon – fem pfennig, medan ett gram legalt kokain kostade en mark; svartabörspriset var då sju till åtta mark.

Fast begreppet ”medicinskt bruk” rymmer en sanning med modifikationer, eftersom läkemedelsindustrin – särskilt Merck, Bayer och Hoffmann-La Roche – överproducerade morfin, heroin och kokain för att cyniskt öka sin profit.

1925 framställdes således sjutton ton morfin och heroin i Tyskland, varav omkring sexton ton försvann ut på den svarta marknaden.

I augusti 1917 börjar Rudolf skriva på sin första bok, en berättelse om ynglingen Kai Goedeschal, och enligt vissa källor får han nu morfin av Anne Marie Seyerlen för att häva skrivkramp och olust. Hans yngre bror Uli stupar i Frankrike 1918, kriget tar slut, det tyska kejsardömet avskaffas, och landet blir republik.

Sommaren 1919 skriver Rudolf – uppmuntrad av goda vänner – färdigt romanen *Der junge Goedeschal*

(utgiven av Rowohlt, ej översatt till svenska), en delvis självbiografisk text om en gymnasist, och för att inte chikanera sina föräldrar väljer han pseudonymen Hans Fallada efter en sanningssägande häst i en folksaga nedtecknad av bröderna Grimm.

I slutet av augusti samma år lägger han in sig på Tannenfeld (där han vistades 1912-13) för en månads-lång avgiftning, följt av flera andra behandlingshem fram till februari 1921; om än med korta avbrott.

I Berlin finns ingen försörjning, så Rudolf fortsätter att arbeta med räkenskaper och grödor vid olika gods.

Våren 1923 kommer han till Gudderitz på Rügen och vännen Johannes Kagelmacher (som han lärt känna 1916), och ett par månader senare till godset Neuschönfeld i Bunzlau i nedre Schlesien (idag Bole-sławiec), där han förskingrar för att finansiera sitt missbruk. Men avslöjas och döms till sex månaders fängelse i Greifswald – dock med uppskjutet straff.

Han skriver oförtrutet, får romanen *Anton und Gerda* utgiven, har ständiga problem med sprit och droger, och drar vidare till Radach i Pommern, varifrån han får sparken under senhösten som ett resultat av fylla och misskötsel. För att därefter arbeta – med mycket fina vitsord – hos Georg Kippferling, säd- och potatishandlare i den närbelägna staden Drossen (idag Ośno Lubuskie). Samtidigt som Tyskland – betalandes stora krigsskadestånd – präglas av politisk oro, mot-sättningar, strejker, hyperinflation och upplopp.

Godset Radach (20 km sydöst om Kostrzyn), där Fallada arbetade 1923, gav stoff till romanen Wolf unter Wölfen. Här utvecklades också en livslång vänskap med Hans-Joachim Geyer, en blivande romanförfattare som Fallada försökte skjuta under ett förvirrat morfinrus. På detta gods föddes även författaren och kvinnosakskämpen Anna Pappritz (1861-1939) – dotter till ägaren.

Det stora godset Neuhaus nära Kiel där Fallada arbetade sommaren 1925 – och stal den check som ledde till fängelset i Neumünster.

I april 1924 återvänder han till Kagelmacher, för att under sommaren inställa sig i fängelset i Greifswald, där han skriver dagbok och sågar virke, varvid hans goda uppförande kortar straffet en månad.

När han så släpps i november har han anteckningsboken full, plus intjänade tjugo riksmark och sextio rikspfennig i fickan – en valuta som infördes i augusti.

1925, efter ännu en vistelse hos Kagelmacher och nya arbetsplatser, leder drogberoendet åter till förskingringar: några tusen mark från Lübgust (Lubogoszcz) vid Gramenz (Grzmiąca) i Pommern, och en check på tolv tusen från Neuhaus i Holstein, och i mars 1926 döms han till två och ett halvt års fängelse.

Pengarna lyckades han dock först festa och hora upp under en fem-sex dagar lång och desperat turné med flyg och tåg som för honom från Kiel till Hamburg, Berlin, München, Leipzig, Dresden, Köln och åter till Berlin där han uppsöker polisen på Bahnhof Zoo. Som inte tror honom, varför han ett par timmar senare beger sig till deras kollegor på Alexanderplatz. Ty att kröka upp en summa motsvarande omkring en miljon i dagens penningvärde på en knapp vecka låter mer skröna än sanning – innan påståendet kontrollerats.

Straffet avtjänas i Neumünster i Schleswig-Holstein, och efter frigivningen i februari 1928 lämnar han det agrara för gott, bor en kort tid på ett *Wohnheim für Haftentlassene* i Hamburgstadsdelen Barmbek, hyr ett

rum på Hasselbrookstrasse 54 – likaså i Hamburg, där han arbetar som adressskrivare: *Für das Tausend Adressen bekam ich im besten Falle vier Mark*, pengar som räckte till en halv liter mjölk och två böcklingar om dagen; samt ett varmt mål mat varje söndag.

Nu går han med i SPD och lär känna den godhjärtade unge arbetaren Hans Issel som låter honom bo i familjens lägenhet på Eiffestrasse 259 – och förälskar sig i värdparets dotter Anna "Suse" Issel (1901-1990), lagerbiträde hos en modegrossist.

Adressföretaget gör konkurs och Fallada flyttar till Neumünster och börjar som prenumerantjägare, journalist och annonsackvisitör på lokaltidningen *General-Anzeiger*. Dessutom arbetar han samtidigt för stadens turisttrafikmyndighet. För tillfället helt fri från sitt missbruk – tillika nyvorden godtemplare. Med hyresrum först på Schützenstrasse 29, därefter på Kieler Strasse 42.

Fallada och Anna gifter sig 1929, hon säger upp sig och flyttar ihop med sin make i Neumünster, och under ett besök på ön Sylt erbjuder honom förläggaren och vännen Ernst Rowohlt arbete vid sitt förlag i Berlin.

Långt senare instiftar staden Neumünster ett litteraturpris med Falladas namn – och på Schützenstrasse har han namngivit en godtemplarloge!

1930 föds sonen Ulrich, och familjen flyttar till huvudstaden – först till två rejäla hyresrum hos ett äldre par som heter Nothmann på Calvinstrasse 15a – en typisk hyreskasern från sent 1800-tal i arbetarstadsdelen Moabit, och i augusti samma år till ett nybyggt radhus – 55 kvadratmeter plus en liten täppa – på Grüner Winkel i den östliga förorten Neuenhagen.

För rummen på Calvinstrasse betalar Fallada nästan halva sin månadslön – hundra tjugo riksmark. Medan radhuset blott kostar sextio fem.

Men livet i det nya huset är trots allt ingen dans på rosor, Rowohlt får ont om pengar och Fallada hotas av friställning – skriver därför med frustande energi för att räta upp situationen.

I radhuset i Neuenhagen kom Falladas internationella genombrott med romanen om Pinneberg; vid mitt besök 2014 bodde pensionären Rosemarie Busch (f. 1929) i huset.

Märkisches Sanatorium i Waldsieversdorf där familjen Fallada vistades maj-juni 1933, byggt i neoklassicismisk stil 1906/08; numera renoverat – efter ett avstannat försök att skapa en äventyrsanläggning. Kostnaden för helpension och behandling på den här typen av kliniker uppgick till mellan sju och tolv riksmark per dygn.

Med boken *Bauern, Bonzen und Bomben* (Kravaller-
na i Altholm) 1931, om ett bondeuppror i Schleswig-
Holstein 1929, och som Fallada bevakat för lokal-
tidningen i Neumünster, får han sin första litterära
framgång, och påföljande år kommer det inter-
nationella genombrottet med romanen *Kleiner Mann -
was nun?* (Hur ska det gå med Pinnebergs?) som han
skrev på fyra månader, och där han genom huvud-
personen herrekiperingsexpediten Pinneberg tar parti
för den lilla människan i ett liv fyllt av orättvisa och
vedermödor. Allt i en stil som brukar kallas *Den nya
sakligheten*, tillika en bok som även räddar för-
läggaren Rowohlts knackiga ekonomi.

Fallada väljer vidare att låta Pinneberg bo på
Spenerstrasse som löper parallellt med Calvinstrasse
där han själv hyrde bostad 1930, vilket tydligt visar
hur han utnyttjar bekanta miljöer i sitt skrivande.

Pinneberg blir ett begrepp och Fallada får ofantliga
honorar, bland annat 50 000 riksmark för de ameri-
kanska filmrättigheterna. En summa som idag – med
alla valutatekniska reservationer – närmar sig ungefär
fem miljoner svenska kronor. Stora delar av arvoden
festas upp, Fallada vill bort från storstadens frestelser,
och paret finner under senhösten 1932 en ledig över-
våning i en villa belägen i en slänt ner mot Spree i
Berkenbrück mellan Berlin och Frankfurt/Oder.

Den trettionde januari 1933 väljs Hitler till riks-
kansler, och under elva aprildagar samma år sitter

Fallada i SA:s häkte i Fürstenwalde, sedan någon – som troligen ville åt hans hus – falskeligen angivit honom för konspiration, alternativt judiskt umgänge. Varefter Rowohlt, som hålls för nazivänlig, räddar honom till friheten.

Efter häktet flyr Fallada till Pension Stössinger nära paradgatan Kurfürstendamm i Berlin, får ett nervsammanbrott och åker med familjen till ett sanatorium i Waldsieversdorf. Han behandlas några veckor, arbetar med boken *Wer einmal aus dem Blechnapf frisst* (Adjö – och välkommen tillbaka), vars titel ungefär betyder att den som en gång suttit inne och ätit ur ett plåtkärl kommer tillbaka till cellen.

Efter sanatoriet återvänder Fallada till hotellrummet, innan han sommaren 1933 hittar sin plats på jorden: gården Büdnerei Nr 17 från omkring 1848 – tidigare befolkad av lantarbetarfamiljer och en kreaturshandlare och därefter sommargästeriet Haus Wehrle – i utkanten av den lilla byn Carwitz, fiske och jordbruk, känd sedan 1216, i det rasande vackra sjölandskapet vid Feldberg åtta mil norr om Berlin.

Det tredje rikets mörker breder ut sig över Tyskland men till skillnad från många andra kulturpersonligheter väljer Fallada att stanna – dock för feg för att våga höja sin röst.

Under en period hålls han för fientligt stämd mot staten, hans bok *Blechnapf* kritiseras och kallas

Här på sin gård med sjötomt och båthus i Carwitz, ortnamnet kommer från gammelpolabiskans karva = "ko", skrev Fallada merparten av sina böcker.

”tukthuspornografi”, och han försörjer sig på enkelt brödskriveri, tills propagandaminister Goebbels struntar i honom, finner honom blott en eländig suput och narkoman. Vars skrifter knappast kan skada nationen, även om Goebbels längre fram gör några påpekanden som leder till korrigeringar.

Kort före Carwitz föder Anna tvillingar på en privatklinik i Berlin men bara dottern Lore (”Mücke”) överlever, varefter familjen flyttar till gården.

Våren 1935 gör Fallada en rusigt förvirrad resa till München – resulterandes i två veckor på nervhemmet Neuwittelsbach, följt av hemfärd.

I april 1937 dör Wilhelm Ditzen, och Fallada befinner sig mitt i en period av intensivt arbete.

Nu skriver han några av sina bästa böcker som den drygt elvahundra sidor tjocka socialkritiska landsbygdsromanen *Wolf unter Wölfen* (Varg bland vargar) där han drar nytta av sina agrara erfarenheter, och historien om den styvnackade kusken *Der eiserne Gustav* (Hackendahl ger sig aldrig).

I mars 1938 köper Fallada en Ford V8, bygger om stallet till garage, och ger ut barnboken *Geschichten aus der Murkelei*; tänkt som godnattsagor.

1940 föds sonen Achim. Fallada lever familjeliv parallellt med skrivandet, semesterar vid havet, ror på sjön, fiskar och pysslar med sina bin.

1943 får han plötsligt majors rang, och skickas under ett par månader på en framgångslös propagandatur

till det ockuperade Frankrike och Sudetenland i nuvarande Tjeckien; i regi av RAD – den nazistiska ”riksarbetstjänsten”. Följt av nya sammanbrott.

Missbruk av opiater, kokain, morfinersättande preparat, sömnmedel och alkohol plus bortåt tvåhundra cigaretter om dagen, jämte psykisk ohälsa, präglar dock fortfarande Falladas liv men han har samtidigt sjukdomsinsikt och lägger med jämna mellanrum in sig som privat och betalande patient på olika behandlingshem i Berlinområdet; först West-Sanatorium på Joachimsthaler Strasse 20 i maj 1935, och därefter sju gånger på Heidehaus i Zepernick mellan november 1935 och oktober 1940 – med barndomsvännen Willi Burlage som behandlande läkare. Dessutom tillbringar han några veckor 1939 på Waldhaus, en klinik på Potsdamer Chaussee. Varefter han mellan januari 1943 och mars 1946 vistas sex gånger på Kuranstalt Westend på Nussbaumallee 38.

Sanatorium Heidehaus i Zepernick på 1920-talet

Skrivandet fortsätter dock hela tiden, vare sig han är inlagd eller hemma, och mellan januari 1939 och hösten 1943 kommer sju titlar – däribland *Damals bei uns daheim* och *Heute bei uns zu Haus*, båda inom genren ”hågkomster”. Dessutom arbetar han med en av nazisterna beställd bok, den så kallade Kutiskerromanen om en judisk bankman som greps för bedrägeri i Berlin 1924. Men detta projekt slutförs aldrig; oklart varför.

Sommaren 1944 är Fallada helt nerknarkad och nersupen – och dessutom just *ausgemustert* från krigstjänst såsom varande ”helt oduglig”. Han skiljer sig efter en otrohetsaffär med en piga i det egna hushållet, flyttar ut i stallet, försöker mörda Anna med en antik mynningsladdare (!), förklaras åter mentalt störd och hamnar på avdelningen för *Geistesgestörten* vid fängelset i Strelitz (som sedan 1931 är en stadsdel i Neustrelitz), där han under det drygt tre månader långa straffet skriver romanen *Der Trinker* (På livstid), och en barnbok om den fräcke grävlingen Fridolin. Medan den frånskilda hustrun bor kvar på gården, ägnande sig åt jordbruk och rumsuthyrning till turister. Och ungefär samtidigt flyttar Falladas mor Elisabeth (f. 1868) in i hushållet. Runt om mullrar kriget men Carwitzregionen förblir skäligen oskadad – kan till och med vidmakthålla en viss besöksnäring.

I detta hus på Meraner Strasse 12 i Berlin bodde Kurt och Ulla Losch, och här levde hon efter makens död med Fallada i perioder mot slutet av och efter kriget – granne med diktaren och läkaren Gottfried Benn (1886-1956) på Bozener Strasse 20.

I februari 1945 gifter sig Fallada med den narkomaniserade och alkoholiserade Ursula (Ulla) Losch (1921-1958), som han träffat året innan. Hon är änka efter bildkonstnären Kurt Losch – med bakgrund i en stor tvålfabrik och nittio tvålbutiker, äger dessutom hus i Feldberg nära Carwitz, och en krigsskadad sexrumsvåning på Meraner Strasse i västra Berlin.

Den tjugoåttonde april närmar sig Röda armén Feldberg, och Falladas förra fru blir våldtagen åtskilliga gånger av sovjetiska soldater.

Den åttonde maj kapitulerar Tyskland, och samma dag utnämner den sovjetiske kommendanten major Sidelnikov Fallada till borgmästare i Feldberg, där han tilldelas en bostad på Prenzlauer Strasse.

Uppdraget fungerar naturligtvis inte. Fallada knar, får ett veritabelt fyllleutbrott, slår sönder fönster och inventarier, hospitaliseras i Neustrelitz under två augustiveckor, och flyttar till Berlin med Ulla i september. I lägenheten finns även en inneboende hemlös kvinna, som sökt sig tak över huvudet.

Denna höst kostar ett bröd hundra riksmark på den svarta marknaden, en morfinampull sextiofem.

Åter i den delvis sönderbombade huvudstaden, som nu kontrolleras av de fyra segrarmakterna, gör Ulla bokstavligen allt för att få ihop pengar till morfin, säljer saker, uppvaktar läkare och prostituerar sig.

Katastrofen tycks oundviklig men hävs när Johannes R Becher (1891-1958) – f d morfinist med turbulent

ungdomsår och ett misslyckat självmordsförsök bakom sig, därefter författare, kommunist, kulturordförande och blivande östtysk kulturminister – ger Fallada både skrivuppdrag för tidningen *Tägliche Rundschau* (utgiven av Röda armén) och nödvändiga matkuponger; med förhöjd men otillräcklig ranson. Något som i sin tur gör dyra inköp på den svarta marknaden oundvikliga.

Självt kommenterar Fallada detta med att påpeka att han och Ulla redan klockan tio varje förmiddag hade gjort av med lika mycket pengar som en genomsnittlig löntagare tjänade på en månad.

I november 1945 inkvarterar Becher paret jämte Falladas son Uli och Ullas dotter Jutta (f.-39) i en av Sovjetmakten konfiskerad och oskadad villa med sju rum på Eisenmengerweg 19 i norra Östberlin. En gata som tidigare hette Prinz-Heinrich-Strasse men som döptes om av nazisterna 1937 efter orientalisterna och teologen Johannes Andreas Eisenmenger (1654-1704), professorn som ”skapade” antisemitismen.

I detta kvarter rekvirerades åtskilliga villor för sovjetiska officerare och tyska kommunister, och det hus som Fallada fick bo i – ritat av arkitekten Georg Hell – hade tidigare ägts av byggnadsingenjören Otto Latendorf. För att efter Falladas frånfälle först bebos av Richard Stahlmann och därefter av Deba Wieland, båda på olika sätt verksamma vid DDR:s hemliga polis och underrättelsetjänst.

1946 börjar svartabörspriserna sjunka något: brödet kostar nu sextio riksmark, smör tvåhundrafemtio per kilo, socker likaså tvåhundrafemtio, en liter brännvin trehundra, och kaffe ungefär tusen – priser som ofta är hundra gånger högre än före kriget. Och i september 1947 kostar en fullt laglig men otillräcklig vuxenranson livsmedel för en månad knappt femton.

Die Lebensmittelrationen bestanden überwiegend aus Kartoffeln (12-15 kg/Monat) und Brot (200-250 g/Tag), daneben aus 300 g Fett (Butter, Margarine, Öl), 125 g Käse und 400-500 g Fleisch, jeweils monatlich. Teigwaren (200-500 g) wurden erst Anfang 1947, Mehl ab Ende des gleichen Jahres ausgegeben, Zuckerzuteilungen erfolgten bis Ende 1947 nur sporadisch 6-8 mal im Jahr, Milch stand nur für Kleinkinder zur Verfügung.

Men den verkliga mätaren är cigaretter, hårt ransonerade (som det mesta) och dessutom alternativvaluta med ett pris på tio-femton riksmark per styck på den svarta marknaden. Vilket gör att en enda cigarett (gärna Camel eller Lucky Strike) hade en köpkraft som idag motsvarar trettio euro. Alltså är det inte svårt för Falladas att göra av med stora summor. I en tid när en arbetare tjänar runt tvåhundra i månaden.

Svartabörsvarorna var en blandning av stöldgods, inköp från bönder och resultatet av en intensiv handel med amerikanska och sovjetiska soldater, som bytte livsmedel och tobak mot bland annat klockor, smycken och kläder. Vidare åkte många, inklusive Ulla, ut på landsbygden och ”jagade potatis”.

Falladas sista boning, en villa som överlevt kriget, i anslutning till Majakowskiring i nordöstra Berlin. Området, anlagt omkring år 1900, blev senare befolkat av DDR:s politiska elit. Idag är huset en till oigenkännlighet renoverad privatbostad.

Kliniken på Marthastrasse 10 i nordöstra Berlin där både Fallada och hans fru behandlades 1946 var ursprungligen ett ålderdomshem som efter kriget förvandlats till en institution för veneriskt smittade kvinnor; därefter åter ålderdomshem, och idag avgiftningsklinik – i katolsk regi.

Fallada arbetar, super, knarkar, skriver den självbiografiskt politiska romanen *Der Alpdruck* (postumt utgiven, ej översatt till svenska), bryter samman, stötts hela tiden av Becher, hospitaliseras liksom hustrun och skickas på behandling i omgångar, för att slutligen under ett tjugosju dagar långt morfinrus, och med ett förskott på astronomiska 75 000 riksmark, skriva det omkring åttahundra sidor tjocka mästerverket *Jeder stirbt für sich allein* (ny svensk tolkning 2012: Ensam i Berlin) – baserat på en sann historia om det äkta paret Otto och Elise Hampels (bosatta på Amsterdamer Strasse 10 och avrättade 1943) desperata kamp mot Hitler genom att sprida antinazistiska och anti-militaristiska vykort i Berlin.

Som bakgrundsmaterial får han låna Gestapo-akterna om Hampels av Becher, varpå han placerar sina egna huvudpersoner – kallade Quangel – i ett fiktivt hus på Jablonskistrasse i stadens östra del.

Falladas hälsa vacklar, kall hungervinter råder, och den trettonde januari 1947, efter en drygt månadslång vistelse på Charitésjukhusets psykiatriska klinik, förs han till ett nödhospital i en skola sammanbyggd med en brandstation från sent 1800-tal på Blankenburger Strasse 21-23, där han dör av hjärtsvikt på kvällen den femte februari 1947. Varpå boken publiceras postumt, för att senare av Primo Levi – kemist och författare – hyllas som den bästa bok som överhuvudtaget skrivits om motståndet mot nazismen.

Verklighetens hjältar: paret Hampel, hembiträde och fabriksarbetare, vars protester mot Hitler låg till grund för Falladas roman Jeder stirbt für sich allein.

*Skolan som inrymde det tillfälliga nödsjukhus på
Blankenburger Strasse i nordöstra Berlin där Fallada
avled – bakom fönstret till höger på första våningen.
Idag åter skola efter några stängda år i början av
detta årtusende.*

Den som idag vill följa Falladas livsväg märker snart att åtskilliga av hans boningar och visten finns kvar. Dock utraderades både föräldrahemmet på Luitpoldstrasse i Berlin och den tillfälliga lilla lägenheten på Calvinstrasse i samma stad av krig och efterföljande schaktmaskiner; för att ge plats åt en skolgård 1986, respektive ett hyreshus 1958. Men det går att ana var föräldrahuset – med sammanlagt nitton hushåll – en gång låg, eftersom det på ömse sidor om skolgården finns två överlevda fastigheter vars gavlar bär spår av mellanliggande bebyggelse. I dessa kvarter exploderade för övrigt könsliv och kultur under *die Goldenen Zwanziger*. Här bodde Christopher Isherwood (som kommit till Berlin för att knulla pojkar och vars berättelser låg till grund för musikalen *Cabaret*), och här levde Rudolf Steiner, Albert Einstein, Else Lasker-Schüler och Billy Wilder. Området blev snart Berlins homosexuella centrum; så ock idag – strösslatt med bögbarer, allehanda nöjeslokaler för olika smakriktningar och fetischbutiker. Som om Weimartidens lössläpphet bara fortsätter.

Av de båda husen där Fallada bodde 1916-18 har Akazienstrasse 19 överlevt och renoverats ganska hårt – antagligen på 1960-talet, rymmer idag bostäder, en indisk restaurant, och en *Naturheilpraxis*, medan Mainzer Strasse 11 är ett trist efterkrigsbygge med kafé, tvättinrättning, hälsobaren Vitamin Oase och lägenheter.

Hyreskasernen med adress Akazienstrasse 19 byggdes 1915 och överlevde kriget – varefter fasaden vid någon mer sentida renovering sannolikt befriades från sin ornamentik.

Radhusgatan Grüner Winkel i Neuenhagen heter numera Fallada-Ring, och det av antisemitism belastade gatunamnet Eisenmengerweg i norra Berlin bytte namn redan 1951 till Majakowskiweg, som 1994 blev Rudolf-Ditzen-Weg; skärande genom villaområdet Majakowskiring som fram till 1950 hette Viktoriastrasse och Kronprinzenstrasse och där bland annat kulturminister Becher, och de östtyska ledarna Pieck, Grotewohl, Ulbricht och Honecker bodde. En oval stadsdel som under DDR-tiden kallades ”den lilla staden” i folkmun. Alltså ett synnerligen *gated community* med dagens språkbruk.

Vad Berlin vidare beträffar kan man konstatera att Prinz-Heinrich-Gymnasium på Grunewaldstrasse bombades och återuppbyggdes, att West-Sanatorium uttraderades helt, att Waldhaus idag ingår i sjukhuskomplexet Theodor-Wenzel-Werk, att Westend-sjukhuset på Nussbaumallee står kvar med namnet Universitätsklinikum Benjamin Franklin, Medan Pension Stössinger på Lietzenburger Strasse 48 bombades och revs för att ge plats åt ny bebyggelse.

Den stora höga ”sjukhusvillan” Heidehaus i Zepernick har överlevt kriget men är tom och svårt förfallen efter att både ha varit militärsjukhus och ålderdomshem under DDR-tiden; här hittade jag för övrigt en död tvättbjörn i entrén. På området finns dessutom ett par snyggt renoverade byggnader från 1920-talet med dagis och äldreboende – i behaglig grönska.

Det tomma sanatoriet Heidehaus i Zepernick, nära Bernau, ett stycke nordost om Berlin: grundat 1911 av läkaren Alfons Schauss, byggnaden ritad av Paul Kruchen och uppförd 1911.

Entrén till sanatoriet Heidehaus

Villan i Berkenbrück med adress Roter Krug 9, där Fallada hyrde en övervåning, finns kvar, var under en period i modern tid *Jugendherberge*.

SA:s häkte i Amtsgericht, på Eisenbahnstrasse i Fürstenwalde, bombades 1945 – varefter DDR-myndigheterna uppförde ett fängelse på tomten; rivet 1990 och numera platsen för en sparbank.

Om man blickar utanför Storberlin gäller följande: Huset på Schenkendorfstrasse 61 i Leipzig, dit familjen flyttade 1909, överlevde kriget – är ett välhållt bastant hyreshus i *Gründerzeitstil* från 1890; omgivet av likartade jämngamla byggnader.

Königin-Carola-Gymnasium i samma stad är däremot helt uttraderat efter bombningar 1943, medan den gamla delen av gymnasiet Fridericianum i Rudolstadt numera är stadsbibliotek; sedan skolan fått helt ny gestaltning.

Borgen Posterstein är sedan DDR-tiden museum, en del av byggnaderna revs 1949 och 1951, husen bitvis eftersatta och skadade, härbärgerade i perioder dessutom en Konsumskola och ett barnhem; samtidigt omfattande och etappvisa renoveringar.

Slottet Tannefeld är för närvarande delvis renoverat men tomt och till salu för 380 000 euro – kan eventuellt förvandlas till privat demensboende.

Sanatoriet "Schloss Harth" från 1899 i Bad Berka fungerade som sjukhus och rehab fram till 1997, blev

därefter fortbildningscentrum för lärare.

Godsen i de provinser som tillföll Polen efter kriget konfiskerades, samtidigt som alla etniska tyskar tvingades lämna området. Flera av byggnaderna, som Heydebreck och Radach, står kvar – i miserabelt skick.

Landwirtschaftskammers hus, tre våningar i klassisk *Gründerzeitstil* på Werderstrasse 31/32 i Stettin förföll under och åren efter kommunisttiden; nu bostäder och kontor med adress Krolowej Korony Polskiej.

Kagelmachers gods Gudderitz/Altenkirchen på norra Rügen är sedan minst tjugo år en privatbostad.

Fängelset från 1901 i Neumünster är fortfarande kriminalvårdsanstalt i vars närhet man finner restaurangen Blechnapf i den gamla pappersfabriken – numera kulturhus – på Gartenstrasse 10.

Trevåningshuset på Schützenstrasse där Fallada hyrde rum – enkel nyklassicism från sent 1800-tal – finns kvar och ser aningen eftersatt ut, medan bostaden på Kieler Strasse sannolikt är ett tidigt efterkrigsbygge; hyser nu trafikskola och lägenheter. Och husen på Hasselbrookstrasse och Eiffestrasse i Hamburg bombades helt 1943, det senare ej återuppbyggt.

Fängelset i Strelitz där Fallada "vårdades" efter att ha försökt skjuta Anna stängde 2001, byggnaderna är idag kulturskyddade.

Slutligen: Fallada, som förvisso periodvis hade

betalda skrivmaskinsdamer, skrev själv – åtminstone fram till 1944/45 – på en Remington reseskrivmaskin varvat med bläckhornsdroppad stålpenna.

Det tecknade porträttet av Fallada gjordes 1943 av E O Plauen, pseudonym för Erich Ohser (1903-1944) som efter yrkesförbud arresterades av nazisterna, följt av självmord i Alt-Moabitfängelset dagen före rättegången. Teckningen pryddes ett tyskt frimärke 1993.

De två fotografierna av Fallada togs i Carwitz omkring 1934.

Falladas kvarlevor kremerades på Gerichtstrasse i stadsdelen Wedding och han begravdes på kyrkogården Berlin-Pankow, varefter urnan 1981 flyttades till Carwitz enligt Anna Ditzens önskemål. Krematoriet, som byggdes omkring 1910, var i bruk till 2001 – för att senare bli kulturkvarteret Silent Green.

Gården i Carwitz köptes 1965 av ett östtyskt barnboks-förlag, och är sedan 1995 museum och litteraturcenter – med det gamla stallet/logen ombyggt till hörsal och liten gästvåning. I huvudbyggnaden finns också en del av Falladas ägodelar utställda.

Ulla Losch gifte om sig 1949, fick en son, skilde sig, och avled i Kreuzberg 1958, svårt narkomaniserad och utblottad; begravningen bekostades av de sociala myndigheterna. Hennes dotter Jutta bor i Wuppertal.

Falladas mor bodde kvar på gården till sin död 1951,

och samma år dog även Falladas dotter Lore – av blodförgiftning på sjukhuset i Neustrelitz.

Falladas första fru Anna Ditzen avled i Feldberg 1990, och deras son juristen Ulrich lämnade jordelivet i Berlin i december 2013. Medan lillebror Achim bor i Dresden som pensionerad grafisk ingenjör.

Och Carwitz – med omkring 325 invånare och uppfräschat efter DDR:s sortie – är alltför en omtyckt ferieort. Där man gärna hyr båt, fiskar, paddlar, badar och rör i sjösystemet. Varvat med promenader och vårdshusbesök. Det är idylliskt så det förslår – med kullerstengata genom hela byn, följt av en gammal grusväg fram till Falladas hus.

Materialet i denna text är insamlat och bearbetat 2014-2015. Småfel kan förekomma, hav overseende!

För den intresserade anbefalls en volym av psykiatri-professorn K-G Neumärker: *Der andere Fallada, eine Chronik des Leidens* (2014). Jämte de numera smått klassiska *Leben und Tode des Hans Fallada* av Tom Crepon (1978), och *Hans Fallada. Sein grosses kleines Leben* av Werner Liersch (1981). Om huset i Carwitz finns dessutom en innehållsrik *Museumsführer* av Stefan Knüppel och Manfred Kuhnke.

Denna text, publicerad på litteratursajten Läs en bok 2015 (www.las-en-bok.com), finns även hos Kungliga Biblioteket enligt lag om e-plikt.

För ekonomiskt bistånd tackas Helge Ax:son Johnsons Stiftelse.

